

Eurooppa ja Putinin ulkopolitiikka

H a n n a S m i t h

Eurooppa on ollut Venäjän ulkopolitiikassa aina keskeisessä asemassa. Euroopan ja Venäjän väliset historialliset suhteet ja maantieteellinen naapuruus ovat syy siihen, että Euroopalla ja eurooppalaisuudella on ollut tärkeä vaikutuksensa Venäjän ulkopolitiikan muotoutumiseen.

1000-luvulla Kiovan suurruhtinaskunnan suhteet Eurooppaan pohjautuivat ajan tavan mukaan kuninkaallisiin avioliittoihin ja kauppaan. Historioitsija Francic Dvornikin mukaan ”Venäjä ei ole ollut koskaan enemmän tietoinen sen yhteisistä intresseistä Länsi-Euroopan kanssa kuin 1000-luvun ja 1200-luvun välisenä aikana”. ”Silloin Euroopalla oli iso tarve yhdistävälle tekijälle Latinalaisen maailman ja Kreikkalaisen maailman välillä.” (Wittram, 1973, 9.)

Venäjä oli osa Euroopan suurvaltapolitiikkaa, mutta ei osa Eurooppaa. Ortodoksinen uskonto, valtiomuoto, pääkaupungin siirto Kiovasta Moskovaan, mongolivalloitukset ja Venäjän itälaajentuminen vaikuttivat kaikki omalta osaltaan siihen, että Venäjästä tuli erilainen eurooppalainen maa. Suurvaltapolitiikka on kuitenkin se, mikä on pitänyt Venäjän läheisissä suhteissa Länsi- ja Keski-Euroopan maihin. Ukrainan liittäminen Venäjään 1654, Pietari Suuren pyrkimys omaksuttaa Venäjälle eurooppalaisia tapoja sekä siniveristen avioliitot eurooppalaisten kuningashuoneiden ja Venäjän hovin välillä pitivät yllä ja vahvistivat Venäjän yhteyttä Eurooppaan. Kaikissa tapauksissa taustalla on suurvaltapo-

litiikka. Samalla yhden tason lähentyminen ja toisen tason etäännyttäminen saivat aikaan sen, että Euroopassa Venäjä sai kahdet kasvot. Jo Pietari Suuren ajan Venäjästä on sanottu,

Suuren hallitsijan (Pietari Suuri) suhteessa lännen kanssa kaksi linjaa olivat hallitsevia: halu oppia ja sisäistää kaikki se, mikä nähtiin hyödyllisenä ja käytännöllisenä ja kuitenkin samalla tietoinen pyrkimys itsenäiseen linjaan, omaan valtaan ja määrätyn tason paremmuuden tunteeseen (Wittram, 1973, 53).

Lainauksessa on häkellyttävä yhtäläisyys tämän päivän Putinin hallinnon näkemykseen siitä, mitä ja miten Venäjä sallii ulkopuolelta itseensä vaikuttettavan. Presidentti Putin toivotti tammikuussa 2006 järjestetyssä kansainvälisessä lehdistötilaisuudessa tervetulleeksi taloutta koskevat neuvot G8-maiden muilta jäseniltä, mutta ilmaisi selkein sanoin, että ne jotka kirjoittavat Venäjästä pahasti elävät toisella vuosisadalla ja pitävät Venäjää vielä Neuvostoliittona. (Putin, 2006.) Yhteistyö lännen ja erityisesti Euroopan kanssa halutaan nähdä ennen kaikkea konkreettisenä Venäjää valtiollisella tasolla hyödyntävänä yhteistyönä. Valtio nähdään myös välikätenä ulkosuhteissa – niin taloudessa, kansalaisjärjestötoiminnassa kuin muussakin ruohonjuuritason toiminnassa. Venäjän näkemyksessä valtiokeskeisyydestä sisä- ja ulkopolitiikka kietoutuvat voimakkaasti yhteen. Venäjän suhde Eurooppaan on aina ollut sidoksissa enemmänkin Venäjän sisäisiin muutoksiin ja kehitykseen kuin maailmanpoliittisten tapahtumien kulkuun. Vuoden 2005 Venäjän ulkopolitiikan ”onnistumisina”

nähtiin Venäjän suhteiden lujittuminen Uzbekistanin ja Valko-Venäjän kanssa, sekä tiivis yhteistyö Kiinan kanssa, niin kahdenkeskisissä suhteissa, kuin myös Shanghai-yhteistyöorganisaation viitekehyksessä. (Zigar, 2006.)

Oliko vuoden 2005 aikana nähtävissä ulkopoliittikan painopisteiden ja prioriteettien muutosta, vai onko kysymys kuitenkin jatkuvista linjoista, jotka vain näkyvät syklisellä tavalla ja antavat siten vääristyneen kuvan Venäjän ulkopoliittikan ailahtelevuudesta? Venäjän ulkopoliittikan suunnan analysointi on aina ollut keskeinen kysymys ulkopoliittisessa tutkimuksessa. Putinin ensimmäisen presidenttikauden alussa todettiin, että Venäjän ulkopoliittikka sai selkeyttä ja jatkuvuutta. Vuonna 2000 julkaistiin kolme merkittävää ulko- ja turvallisuuspoliittista dokumenttia: kansallisen turvallisuuden strategia, sotilasdoktriini ja ulkopoliittinen konsepti. Sotilasdoktriini mainitsee vain kaksi yksittäistä maata, Valko-Venäjän ja Yhdysvallat. Kansainväliset organisaatiot, jotka nähdään doktriinissa Venäjän kannalta keskeisinä, ovat YK, IVY sekä ETYJ. Euroopan unionia tai yhtäkään yksittäistä unionin jäsenmaata ei mainita erikseen. Sama kaksijakoisuus kuin Wittramin näkemys Pietari Suuren ajan Venäjästä on ilmeinen myös sotilasdoktriinissa. Tehdään yhteistyötä ulkomaailman kanssa, mutta painotetaan Venäjän riippumattomuutta ja varoitetaan Venäjän sisäisiin asioihin puuttumisesta.

Kansallisen turvallisuuden strategiassa painotetaan Venäjän merkitystä maailman politiikassa ainutlaatuisena kulttuurisena kokonaisuutena euraasialaisessa maantieteellisessä asemassa. Strategiassa alleviivataan vahvan talouden merkitystä Venäjän kehitykselle. Kansainvälinen yhteistyö nimeää jälleen IVY-maat ja Yhdysvallat tärkeimpinä yhteistyökumppaneina. Kansainväliset organisaatiot ovat samat kuin sotilasdoktriinissa. Lisänä kansallisen turvallisuuden strategiassa mainitaan NATO. Ulkopoliittinen konsepti seuraa turvallisuuspoliittisten konseptien viitoittamaa tietä, mutta painottaa samalla integroitumisen tärkeyttä maailmanpolitiikassa. Jälleen kerran ensimmäisinä esille nostettavina

mainia ja organisaatioina ovat IVY-maat, YK ja Yhdysvallat.

Ulkopoliittinen konsepti ottaa kuitenkin esille myös Venäjän suhteen Euroopan unionin kanssa, nimeten EU:n yhdeksi tärkeimmistä Venäjän kumppaneista erityisesti talouden alueella. Konseptissa mainitaan, että samalla kun Venäjä haluaa lähentyä EU:ta multilateraalaisella tasolla, se tulee vaalimaan myös kahdenkeskisiä suhteita eri EU:n jäsenmaiden kanssa. Kun kolmesta toisensa kanssa linjassa olevasta ulko- ja turvallisuuspoliittisesta dokumentista selvästi korostuu Venäjä maailman laajuusena tekijänä, eivätkä Eurooppa tai EU näy mitenkään, mikä on silloin Euroopan ja Euroopan unionin rooli Putinin Venäjän ulkopoliitikassa? Voidaanko Venäjän tapauksessa puhua Euroopan vaikutuksesta sen ulkopoliittikkaan? Tässä artikkelissa pyritään tarkastelemaan edellä mainittuja kysymyksiä erityisesti venäläisen identiteettikeskustelun ja yleisen mielipiteen kautta.

Identiteettikeskustelu Venäjällä ja Eurooppa

Venäjän paikka Euroopassa nousi uudelleen niin Venäjällä kuin Euroopassa keskustelun aiheeksi, kun Mihail Gorbatsšov joulukuussa 1984 Iso-Britannian vierailunsa aikana pitämässään puheessa ilmoitti, että venäläiset ovat ensisijaisesti eurooppalaisia. Gorbatsšov ”Meidän eurooppalainen kotimme” käsite aloitti keskustelun arvoihin pohjautuvasta eurooppalaisesta identiteetistä. Toisen maailmansodan jälkeisessä maailmassa, kylmän sodan ilmapiirissä, Eurooppa oli toissijaisena supervaltapolitiikassa. Stalinin Venäjä käytti Eurooppaa pelikenttänä Yhdysvaltain kanssa. 1970-luvulle tultaessa Venäjän asenne länttä ja erityisesti Eurooppaa kohtaan alkoi muuttua. Neuvostoliiton johto alkoi hakea tapoja läheisempään yhteistyöhön lännen (Euroopan) kanssa. Tämä johtui suurella todennäköisyydellä Neuvostoliitossa kasvaneesta epävarmuuden tunteesta. Maan talous vaati teknologista vaihtoa ja massakulutusta. Samalla itäisen Euroopan levottomuudet lisäsivät epävar-

muuden tunnetta. (Malcolm, 1989, 660.)

”Meidän eurooppalainen kotimme” -konsepti löi itsensä läpi kunnolla niin Neuvostoliitossa kuin Euroopassa vuonna 1987. Gorbatsšov näki Euroopan ja Neuvostoliiton yhteiset mahdollisuudet ja yhteisen pohjan. Ensinnäkin yhteistä pohjaa oli ja on Venäjän ja Euroopan yhteisissä sotakokemuksissa ja niistä kumpuavassa päättäväisyydessä säilyttää rauha. Toiseksi Venäjän ja Euroopan pitkän historian aikana on kertynyt paljon asiantuntemusta kansainvälisten suhteiden hoitamisessa. Kolmanneksi pitkälle kehittyneet ja voimassa olevat kansainvälisten organisaatioiden verkostot ja sopimukset antoivat hyvät lähtökohdat yhteistyölle ja neljänneksi alueen valtava taloudellinen, tieteellinen ja tekninen potentiaali on molempia osapuolia hyödyttävä. (Malcolm, 1989, 665.) Putinin Venäjällä painotetaan erityisesti kohtaa neljä vieläkin, kun puhutaan Venäjän ja EU:n välisestä yhteistyöstä.

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen 1800-luvun venäläinen identiteetti eli ”keitä venäläiset ovat” -keskustelu sai Venäjällä uuden herätyksen. Erityisen tärkeätä identiteettikeskustelu oli ulkopoliittisen eliitin keskuudessa Venäjän hakiessa uutta paikkaa maailmanpolitiikassa. Poliittinen ideologia ulkopoliittikan määrittäjänä oli hävinnyt ja tilalle tarvittiin jotakin uutta. Merkilepantavaa on, että Venäjän identiteettikysymys nousi esille venäläisessä keskustelussa juuri ulkopoliittikan tarpeesta määritellä Venäjälle uudet ulkopoliittiset linjat. 1990-luvulla venäläinen identiteettikeskustelu pyöri käsitteiden länsimieliset, euraasialaiset ja slavofiilit ympärillä.

Länsimieliset näkivät Venäjän crottamattomana osana Eurooppaa ja länttä. Käsite ”Länsi” viittasi lähes yksinomaan Eurooppaan aina Venäjän vallankumoukseen asti. Neuvostoliiton aikana hallitsevin tekijä Länsi-konseptissa oli Yhdysvallat. Länsimielisten näkemyksensä mukaan Venäjällä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin samaistua Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin, jos Venäjä haluaa kehittyä moderniksi valtioksi ja jättää taakseen jälkeensä jääneisyyden. Euraasialaiset perustavat käsityksensä maantieteelliseen määrittelyyn ja nojaavat mahdollisuuteen

määritellä Venäjä niin eurooppalaiseksi kuin aasialaiseksi maaksi. Valtion kansalliset intressit määritellään hallussa olevien alueiden kautta. (Pozdnyakov, 1993.)

Euraasialaisuuden käyttökelpoisuus huomattiin erityisesti 1990-luvun puolessa välissä, kun Venäjä halusi alkaa ajaa aktiivisempaa politiikkaa entisissä Neuvostoliiton alueen valtioissa. Samalla suhteet länteen ja erityisesti Eurooppaan heikentyivät Venäjän talouden pyöriessä ongelmissa ja kulttuuriset erot Venäjän ja Euroopan välillä alkoivat myös käydä selvemmiksi. (Jackson, 2003, 32.) Euraasialaisuus antoi mahdollisuuden olla osa Eurooppaa mutta ei vaatinut Venäjää omaksumaan eurooppalaisia tapoja. Slavofiilit näkivät Venäjän erityisenä ja ainutlaatuisena kulttuurisena kokonaisuutena. Heidän näkemyksensä mukaan Venäjän kohtalona oli seurata omaa polkuaan.

Slavofiilit eivät sanoutuneet irti länsimaisista arvoista, mutta näkivät Venäjän aasialaisten juurien ja ortodoksisen uskonnon perinnön olevan täysin ristiriidassa länsimaisen yksilöllisyyden ja materialismin kanssa. (Teague, 2005, 20.) Keskustelu Venäjän identiteetistä ja kolmesta pääidentiteetisuuntauksesta on hyvin tunnettu ja sitä on käytetty monilla Venäjää tutkivilla tieteenaloilla, historiassa, sosiologiassa, poliittisessa historiassa, maantieteessä, taloustieteessä sekä valtio-opissa.

Kansainvälisessä politiikassa identiteettikysymys on noussut esiin erityisesti 1990-luvulla kylmän sodan loppumisen tuloksena. Monet kansainvälisten suhteiden tutkijat kirjoittivat siitä, kuinka kylmän sodan jälkeisessä maailmassa konstruktivismi tuli yhdeksi pääteoriaksi kansainvälisen politiikan tutkimuksessa realismin ja institutionalismin rinnalle. Identiteetin merkitys kansainvälisissä suhteissa on yksi konstruktivismin keskeisistä argumenteista. On huomattavasti helpompi analysoida sitä, mitä identiteetti saa aikaiseksi kuin mitä se on. Identiteetti pitää sisällään tiettyjä uskomuksista ja käytöstapoja. Erilaiset identiteetit luovat erilaisia ideoita, ajatuksia ja toimintoja – erilaiset identiteetit luovat erilaisia todellisuuksia. (Hopf, 1996, 148.)

Taulukko 1. Identiteetin määrittelyn päälinjat

Venäjä	Länsimieliset	Euraasialaiset	Slavofilit
Venäjän suhde Eurooppaan	Integroitunut ja erottamaton osa Eurooppaa	Semi-integroitunut Eurooppaan	Erillinen kulttuurillinen kokonaisuus
Eurooppalaiset arvot	Venäjän sopeuduttava ja otettava käyttöön sellaisenaan	Vain asioissa, jotka ovat tärkeitä Venäjälle	Erilaiset arvot (Euroopassa yksilöllisyys ja materiaalisuus, Venäjällä yhteisöllisyys ja henkinen yhtenäisyys)
Venäjän asema Euroopassa	Samantasoinen muiden maiden kanssa, kuitenkin suurvalta	Erillinen osa Eurooppaa, mutta vaikuttaja Euroopassa	Venäjä on ainutlaatuinen ja ylempiarvoinen
Identiteetti	Eurooppalainen	Monikansallinen (Venäjän muslimiväestö mukaan lukien)	Venäläinen
Valtiomuoto	Demokraattinen, vahva presidenttivalta	Semi-demokratia, demokraattiset instituutiot, mutta keskitetty valta	Autokratia (huom. ei totalitarismi) kansalaisfoorumilla. Johtaja kuuntelee kansaa
Keskeinen kansallinen intressi	Talouspolitiikka	Turvallisuuspolitiikka	Sosiaali- ja aluepolitiikka
Ulkopolitiikka	Eurooppakeskeinen, Venäjä eurooppalainen suurvalta	Suurvaltapolitiittinen, Yhdysvallat ja Kiina, Venäjä suurvalta	Slaavilaiset kansat, venäläiset jotka asuvat Venäjän rajojen ulkopuolella, Venäjä slaavilaisen kulttuuriperinnön suojelija

Hopfin määritelmä identiteetistä auttaa, kun tarkastellaan Venäjän identiteetikeskustelun kolmea päälinjaa. Hopf muistuttaa kuitenkin myös siitä, että yhdellä ihmisellä tai kansalla voi olla monta eri identiteettikerrosta ja niitä käytetään tilanteen mukaan. (Hopf, 1996, 149.)

Myös valtio voi käyttäytyä samoin: identiteetti valitaan kulloisenkin sisäpoliittisen tai

ulkopoliittisen tilanteen mukaan. Identiteetin valinnassa ja sen käytössä mielenkiintoinen kysymys on, missä määrin valtio määrittää kansalaistensa identiteetin ja missä määrin valtiollinen identiteetti on luotu alhaalta ylöspäin. Kansainvälisessä politiikassa ja ulkopoliittisissa analyyseissä puhutaan usein sisäpolitiikan vaikutuksesta ulkopoliittikkaan ja toisin päin.

Sisäpolitiikan ja yleisen mielipiteen vaikutuksesta ulkopoliittikkaan suhtaudutaan edelleen varoen, mutta Robert Putnamin *Diplomatia ja sisäpolitiikka*: kahden tason pelin logiikka -artikkelin jälkeen 1988 on linkityksestä kirjoitettu kasvavassa määrin. Putnamin näkemyksen mukaan on turhaa edes keskustella vaikuttavtko sisäpolitiikka ja ulkopoliittikka toisiinsa, koska vastaus on, että ”vaikuttavat”. Hänen mielestään mielenkiintoisempi kysymys on miten ja koska? (Putnam, 1988, 427.) Presidentti Putin on itse todennut, että ”ulkopoliittikka on niin merkinä sisäpoliittisesta tilanteesta kuin vaikuttava tekijä sisäpolitiikan muodostajana ... Meillä ei saisi olla illuusioita sen suhteen” (Putin, 2001).

Kun ajatellaan, että venäläinen identiteetti muodostuu länsieurooppalaisuuden, välimerenmaiden, idän kristinuskon, Lähi- ja Kaukoidän islamilaisuuden, buddhistisen mongolikuulttuurin ja kiinalaisen identiteetin sekoituksesta. (Medvedev, 1999, 17.) Identiteetikysymystä on selvyiden vuoksi yksinkertaistettava. Taulukko yksi antaa yksinkertaistetun, mutta selkeän kuvan Venäjän identiteetti- keskustelun kolmen päälinjan näkemyksistä erityisesti Eurooppaa ajatellen. Mielenkiintoista on huomata, että jokaisessa kolmessa linjassa, jotka on nähty hyvin erilaisina ja joissa länsimielisyys nähdään positiivisena ja slavofiilisyys sen vastakohtana ja Venäjää eristävänä ajattelutapana, nousee kuitenkin esille monta yhtäläisyyttä. Eurooppalaisista arvoista puhuttaessa ilmenee, että venäläiset arvot ovat erilaiset kuin eurooppalaiset arvot. Presidentti Putin on sanonut venäläisistä arvoista, että Venäjällä on universaaleja perusarvoja kuten sananvapaus, oikeus muuttaa maasta ja oikeus yksityisomistukseen. Lisäksi Putin määritteli venäläisiksi arvoiksi patriotismin, derzavnostin (suurvalta-ajattelun) ja gosudarstvennitsestvon (valtiokeskeisyyden). (Kolstø, 1999, 2.)

Taulukkoa tarkasteltaessa huomaa, että presidentti Putinin näkemys myötäilee kaikkia venäläisen identiteetti-keskustelun päälinjoja. Jokaisessa kolmessa näkemyksessä patriotismi nousee vahvasti esille. Länsimielisten keskuudessa länsi ja erityisesti Eurooppa nähdään

ainoana vaihtoehtona Venäjän pyrkiessä modernisoimaan ja kehittymään. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että oltaisiin valmiita alistamaan Venäjä kakkosmaiden tai pienten maiden asemaan, jolla ei olisi sanavaltaa maailman politiikassa. Venäjä halutaan nähdä vahvana, hyväksyttynä ja maailman politiikkaan vaikuttavana maana. Länsimielisten keskuudessa nähdään myös, että eurooppalainen kritiikki ja varauksellisuus Venäjää kohtaan vaikeuttaa heidän pyrkimyksiään lähentää Venäjää ja Eurooppaa ja nostattaa länttä ja Eurooppaa kohtaan vihamielistä kansallismielisyyttä. (Arbatova, 2004.)

Länsimielisen ajattelun edustajat tukevat myös vahvaa demokraattista presidenttivaltaa, koska nähdään, että Venäjällä täytyy olla vahva hallitsija. Venäjän ns. liberaalien (länsimielisten) keskuudessa on paljon Putin-kritiikkiä, mutta ajatus perustuslain muutoksesta parlamentarismia kohti ei saa kannatusta. Länsimielisyyden edustajat siis allekirjoittavat pitkälle presidentti Putinin näkemyksen venäläisistä arvoista. Euraasialaiset ja slavofiilit eivät paljoakaan eroa länsimielisten ajatuksista kun kyse on venäläisistä arvoista ja Venäjän suurvaltaidentiteetistä ja valtiokeskeisyydestä. Slavofiilit eivät tuomitse länsimaalaisuutta, vaan näkevät sen vain täysin ”muukalaisena” venäläisessä yhteiskunnassa.

Venäläistä identiteettikeskustelua tarkasteltaessa (taulukko yksi) nousee voimakkaasti esille, että Venäjän niin sanotut ulkopoliittiset heilahdukset eivät ehkä olekaan heilahduksia ulkopoliittikassa, vaan Venäjän koko poliittisen kentän painopisteiden muutoksia. Kun talouskysymykset ovat esillä, Venäjä edustaa länsimielistä ajattelusuuntaa. Se helpottaa taloussuhteiden luomista ja edistää Venäjän kauppaa. Tämä selittää myös, miksi Euroopassa talouspiireissä on hyvin erilainen kuva Venäjästä, kuin esimerkiksi turvallisuuspoliittisissa piireissä. Turvallisuuspolitiikka painottaa pitkälle euraasialaisen identiteetin linjoja. Tilanne arvioidaan ulkoisen kehityksen kautta ja käytetään sitä retoriikkaa, mikä kulloiseenkin tilanteeseen sopii niin, etteivät Venäjän perusarvot suurvaltaidentiteetti, valtiokeskeisyys ja patriotismi kärsi. Kun taas

kysymys on sisäpoliittisista asioista, kuten demokratiakehityksestä, kansalaisyhteiskunnasta ja ulkovenäläiskysymyksestä, slavofiilinen identiteetti nostaa päätään ja valtiojohdon retoriikka muotoilee sitä. Jakamalla identiteettikeskustelu eri linjoihin saadaan selkeyttä venäläiseen keskusteluun. Länsimaisessa analyysissä politiikan vaihtelut tulkitaan usein muutoksiksi ja niin euraasialaisuus kuin slavofiilisyyden nähdään länttä uhkaavana ja erilaisena. Eurooppa ja sen vaikutus näkyy parhaiten Venäjän talouspolitiikassa, mutta yllättävästi Eurooppa ei luo pohjaa tai ole edes keskeinen venäläisessä ulkopoliittisessa diskurssissa. Euroopan merkitys venäläisessä ulkopoliitiikassa on riippuvainen Venäjän sisäisestä kehityksestä, siitä tuntee Venäjä itsensä heikoksi vai vahvaksi.

Yleinen mielipide, Eurooppa ja Venäjän ulkopoliittikka

Sanotaan että länsimaisissa demokratioissa vaalikeskusteluissa on kaksi ratkaisevaa asiaa: talous- ja ulkopoliittikka. (Zimmerman, 2002, 35.) Maan johtoa arvioidaan usein ulkopoliittisia saavutuksia tarkastellen. Venäjän kohdalla kansallinen identiteetti kietoutuu niin voimakkaasti edelleen Venäjän rooliin maailmassa ja siihen miten muut näkevät Venäjän, ettei ulkopoliittikka voida arvioida ilman, että yleinen mielipide otetaan huomioon. Samanlainen ongelma, kuin sisäpolitiikan vaikutuksen mittaaminen ulkopoliitiikassa, on yleisen mielipiteen vaikutuksen arvioiminen politiikan tekoon. Samalla kun tutkimus identiteetin vaikutuksesta politiikkaan ja ulkopoliittikkaan kasvoi kylmän sodan päätyttyä, lisääntyivät myös analyysit yleisen mielipiteen vaikutuksesta poliittiseen päätöksentekoon. Yleisen mielipiteen ja ulkopoliittikan välistä suhdetta vähätellään edelleen usein.

Yhdysvaltojen ulkopoliittikka ja yleisen mielipiteen vaikutusta siihen tarkastellessaan Thomas Graham linkitti ne yhteen väitöskirjassaan ja toteaa, ”yleisellä mielipiteellä oli tärkeä vaikutus päätöksentekoon koko päätöksentekoprosessin ajan, alkaen agendasta, neuvotteluihin,

päätöksentekoon ja sen toimeenpanemiseen” (Holsti 1992, 454). William Zimmerman on todennut, että meidän tietomme siitä, miten venäläinen yleinen mielipide vaikuttaa todelliseen päätöksentekoon on vielä hyvin hataralla pohjalla ja niin tulee olemaankin siihen asti, kunnes Grahamin väitöskirjaa vastaava tutkimus tehdään myös Venäjän ulkopoliittisesta päätöksenteosta ja yleisen mielipiteen vaikutuksesta siihen. (Zimmerman, 2002, 37.) Zimmerman toteaa myös kirjassaan, että niin kauan kuin yhtä kattavaa tutkimusta ei ole tehty, täytyy venäläisen yleisen mielipiteen tarkastelussa nojautua empiiriseen materiaaliin.

Kun lähdetään tarkastelemaan venäläistä yleistä mielipidettä ja Eurooppaa ensimmäinen silmiinpistävä tutkimus, jonka tekivät Margot Light, Stephen White ja John Löwenhardt vuonna 2000 totesi, että venäläinen yleinen mielipide on yllättävän vähän kiinnostunut ja tietoinen Euroopan unionista. Syyksi he arvelevat sisäpoliittisten asioiden ensisijaisuuden ja EU:n vähäisen näkyvyyden venäläisissä tiedotusvälineissä. (Light, White, Löwenhardt 2000, 81.) Samanlainen Euroopan marginalisointi kuin ulko- ja turvallisuuspoliittisissa dokumenteissa sekä venäläisen identiteettikeskustelun kolmessa päälinjassa näyttää jatkuvan myös yleisessä mielipiteessä. Entä mitä kertovat Putinin Venäjän ajan mielipidemittaukset?

Light, White ja Löwenhardtin tutkimuksessa todettiin, että yllättävän pieni joukko venäläisistä on kiinnostunut Euroopasta ja Euroopan unionista. Kuitenkin aina viime vuoteen asti yli puolet mielipidekyselyyn vastanneista oli kannattanut Venäjän liittymistä Euroopan unioniin (taulukko

Taulukko 2: Löytyykö eurooppalaisilta johtajilta myötätuntoa Venäjälle?

	Kesäkuu 2003	Marraskuu 2003	Marraskuu 2005
Kyllä	55	37	22
Ei	24	34	48
Ei osaa sanoa	22	29	18

Taulukko 3: Pitäisikö Venäjän hakea EU-jäsenyyttä?

	2001 Toukokuu	2002 toukokuu	2003 kesäkuu	2003 marraskuu	2005 kesäkuu
Kyllä	59	52	73	55	48
Ei	19	18	10	15	26
Ei osaa sanoa	22	29	18	30	25

Taulukko 4: Ovatko eurooppalaiset arvot ja kulttuuri samanlainen, hieman erilainen vai täysin erilainen verrattuna venäläisiin arvoihin ja kulttuuriin?

	2005 kesäkuu
Samanlainen	5
Hieman erilainen	21
Täysin erilainen	63
Ei osaa sanoa	11

kolme). Vaikka Venäjä ei ole hakenut tai hake-massa Euroopan unionin jäsenyyttä, oli sisäinen keskustelu asiasta kuitenkin vilkasta. Mielenkiintoista on myös huomata, että venäläiset itse näkevät arvonsa erilaisina eurooppalaisiin arvoihin verrattuna (taulukko neljä). Venäläisiksi arvoiksi nähdään Putinin nimeämät kolme tekijää; valtiokeskeisyys, suurvalta-ajattelu ja patriotismi sekä slavofiliaajattelun yhteisöllisyys ja henkinen yhtenäisyys.

Eurooppalaisten johtajien näkemystä ja ymmärtämystä Venäjää kohtaan uskottiin löytyvän kesällä 2003, mutta ei enää vuonna 2005. Merkille pantavaa on että kesäkuussa 2003 Putin kutsui suuren joukon Euroopan johtajia Pietariin osallistumaan Pietarin perustamisen 300-vuotisjuhliin. Vuoden 2005 rasitteena olivat voitonpäivän juhlat Moskovassa toukokuussa. EU:n jäsenmaiden ja Venäjän välille kehkeytyi silloin keskustelu historian tulkitsemisesta ja siitä pitäisikö Venäjän pyytää anteeksi Baltian maiden miehitystä vai ei.

Mielipidemittausten valossa näyttäisi, että edelleen Wittramin näkemys siitä, miten Pietari Suuren Venäjää ja sen suhdetta Eurooppaan arvioitiin, pitäisi paikkansa myös Putinin Venäjällä.

Venäläiset näkevät, ettei Euroopan johtajilta riitä ymmärtämystä Venäjän tilanteelle eivätkä eurooppalaiset arvot ja kulttuuri ole samanlaiset venäläisten arvojen ja kulttuurin kanssa. Kuitenkin ainakin noin puolet venäläisistä kannattaa maansa EU-jäsenyyttä. Korostetaan erilaisuutta, mutta kuitenkin halutaan olla mukana.

Dmitri Danilov on käyttänyt termiä ”kaksi Eurooppaa” Venäjän ja Euroopan yhteistyöstä. Molemmilla osapuolilla on yhteinen maantieteellinen alue, jossa molemmilla on samantyyppisiä ongelmia ja haasteita. (Danilov, 2005, 115.) Ajatukseen kahdesta Euroopasta soveltuu hyvin niin venäläinen identiteettiajattelu kuin yleisen mielipiteen tuoma kuva siitä, miten Venäjä kokee Euroopan. Euroopan unioni on painottanut ja painottaa yhteisten arvojen ja standardien tärkeyttä EU:n ja Venäjän välisessä ”strategisessä kumppanuudessa”. ”On EU:n intressien mukaista saada avoin, tasapainoinen ja demokraattinen Venäjä joka toimii EU:n strategisena kumppanina eurooppalaisten arvojen pohjalta ...” (EUCOM, 2004). Tässä lausunnossa ei venäläisen näkemyksen mukaan ole kysymys yhteisistä arvoista vaan eurooppalaisista arvoista, joita Venäjän tulisi noudattaa. Tämä ei tarkoita tasavertaisuutta, jota venäläiset haluavat EU-Venäjä -suhteilta. Venäläiset eivät vain toivo tasavertaisuutta, vaan myös molempia osapuolia hyödyttäviä konkreettisia toimintoja. (Danilov, 2005a, 119.) Jälleen kerran näkyy Venäjän kaksijakoisuus suhtautumisessa Eurooppaan. Halutaan saada konkreettisia etuja, mutta myös korostaa Venäjän itsenäisyyttä.

Tässä on tarkasteltu hyvin suppeasti yleisen mielipiteen tuomaa kuvaa venäläisestä suhtautumisesta Eurooppaan ja erityisesti Euroopan unioniin. Jo näinkin kapea otanta näyttää myö-

täilevän niin venäläisen identiteettiajattelun piirteitä kuin myös Putinin retoriikkaa. Avoimeksi kysymykseksi tietenkin jää onko Putinin hallinto ”antanut” kansalaisilleen kyseisen Eurooppa-kuvan vai seuraako venäläinen yleinen mielipide Venäjän ja Euroopan unionin suhdetta ja muodostaa siitä käsityksen, joka sitten voidaan nähdä myös esimerkiksi Putinin puheissa?

Putinin Venäjän suhde Euroopan unioniin

Tultuaan Venäjän presidentiksi Vladimir Putin halusi painottaa venäläisten olevan eurooppalaisia, missä he sitten asuivatkin. (Lo, 2002, 17.) Putin kehotti myös liittovaltio-puheessaan 2001 Venäjää olemaan mukana ja integroitumaan Euroopan kanssa. (Putin, 2001.) Samalla kuitenkin hänen ulkopoliittikaansa on kuulunut asenne ”kaikki alueet ovat tärkeitä” ja EU on ollut vain yksi osa-alue siinä. Putinin ulkopoliittikan selkeytys, pragmaattisuus ja monijakoisuus ei ole hiljentänyt kuitenkaan Venäjän sisäistä keskustelua Venäjän ulkosuhteista ja pääpainotuksista. Edelleen Venäjän vaihtoehtoiksi tarjotaan ensimmäiseksi pääpainopisteeksi Eurooppaa, toiseksi vaihtoehdoksi Eurooppaa, IVY:ä ja Yhdysvaltoja yhtäläisinä painopisteinä, kolmanneksi Yhdysvallat, Kiina, Intia ja IVY pääpainoalueina ja vasta sitten Eurooppa ja neljäs vaihtoehto olisi ulkopoliittinen eristäytyminen ja keskittyminen sisäiseen kehitykseen. Vaihtoehtoista huolimatta ja huolimatta lisääntyneestä yhteydenpidosta Intian, Kiinan ja IVY-alueen maiden kanssa Venäjä on kerta toisensa jälkeen sanonut tehneensä ”eurooppalaisen valinnan”. (Danilov, 2005b, 147.)

Venäjän ja EU:n suhteessa on kuitenkin selvää, että jännitettä ja ongelmia tulee olemaan.. Venäjän ja Euroopan unionin ei ole helppoa tehdä yhteistyötä, mutta kumpikin tarvitsee toistaan. Tilannetta kuvaa hyvin Venäjän varaulkoministerin Vladimir Tšizžovin IVY-alueita koskeva lausunto: ”Mitä ikinä onkin kirjoitettu yhteisiin deklaratioihin, selvää on, etteivät kumpikaan, Venäjä ja EU, ole valmiit luopumaan omista vä-

lineistään yhteyksissään alueen maiden kanssa” (Chizhov, 2005, 136). Lauseen voisi muotoilla toisinkin, ”Mitä ikinä onkin kirjoitettu yhteisiin deklaratioihin EU ja Venäjä seisovat omien näkemyksiensä takana ja se tulee asettamaan EU-Venäjä -suhteelle rajat”.

Korkealentoiset deklaratiot Venäjän ja Euroopan suhteen historiassa ovat aina olleet ”tyyntä myrskyn edellä”. Hyvänä esimerkkinä on kesällä 1999 Saksan puheenjohtajuuskauden yhteenveto, jossa toivotettiin Venäjä tervetulleeksi sen oikealle paikalle eurooppalaiseen kulttuuriyhteisöön. Sitten seurasi vuoden 1999 joulukuussa Suomen puheenjohtajuuskauden kritiikki Venäjän toimista Tšetšeniassa. Toisena esimerkkinä voidaan pitää vuotta 2003, jolloin Venäjällä elettiin lähes ”Eurooppa-vuotta”. Euroopan unionin jäsenyyden kannatus oli 73 prosenttia mielipidekyselyyn vastanneista. Pietarin EU-Venäjä huippukokous, jossa samalla juhlittiin Pietarin 300-vuotisjuhlaa, nosti Venäjän tsarinaikaiseen kullanhoidon Euroopassa. Italian EU:n puheenjohtajuuskausi toi oman lisänsä, kun Italian pääministeri Silvio Berlusconi sanoi tietävänsä, ettei presidentti Putinilla ole mitään tekemistä Hodorkovskin pidätyksen kanssa ja väitteet Venäjän ihmisoikeusrikkomuksista Tšetšeniassa ovat liioiteltuja. (Carlin, 2004.) Vuosi 2004 olikin sitten Venäjän ja EU:n suhteessa taas kovien sanojen aikaa, kun EU laajentui ja kysymys PCA:n (Venäjän ja EU välinen yhteistyösopimus) kattavuudesta uusien jäsenmaiden kohdalla nousi esille.

Venäjän ja Euroopan unionin suhde elää koko ajan. Pitkätähitimen tosiasia on kuitenkin se, että puolet Venäjän viennistä suuntautuu Euroopan unionin alueelle ja Venäjä on EU:lle tärkein energiantoimittaja ja sen neljänneksi suurin kauppakumppani. Talous- ja energiasuhteet sitovat Venäjän ja EU:n voimakkaasti yhteen, mutta ovat samalla tehneet EU:sta ja Venäjstä kilpailijoita. Danilov kirjoittaa:

Joissakin tapauksissa taloudelliset suhteet voivat jopa sekaantua strategiseen kumppanuuteen. Tämä on parhaiten havaittavissa Yhdysvaltojen

energiariippuvuudessa pääasiassa OPEC-maiden tuottamasta öljystä. Tällaisessa tapauksessa suhde määritellään poliittisten prioriteettien pohjalta ennemminkin kuin strategisen kumppanuuden pohjalta (Danilov, 2005b, 152).

Sama on käymässä EU:n ja Venäjän suhteissa, missä taloudellinen molemminpuolinen riippuvuus ei ehkä olekaan tuonut Venäjää ja Eurooppaa lähemmäs toisiaan, vaan saanut aikaan 1800-luvun tyyppisen eurooppalaisen "Great Game" aikakauden. Tämä tarkoittaa sitä, että tehdään yhteistyötä siinä missä se hyödyttää omia kansallisia intressejä ja liittoudutaan milloin kenenkin kanssa riippuen asiasta. Käytännössä tämä vaikuttaa siten, että Venäjä haluaa tulevaisuudessa painottaa enemmän kahdenvälistä suhteita eri EU:n jäsenmaiden kanssa. Multilateraalinen yhteistyö EU-maiden kanssa nähdään niiden organisaatioiden kautta, joissa Venäjällä on joko jäsenyys tai muuten merkittävä asema: Euroopan Neuvosto, ETYJ uudistettuna, NATO ja YK. (Chizov, 2005.)

Samalla kun Putinin ajan Venäjä-EU -suhdetta tarkasteltaessa nousee voimakkaasti esille suurvaltapolitiikka ja suhteen etääntyminen korkealla poliittisella tasolla, on todettava, että liikkuvuus Venäjän ja EU:n välillä on koko ajan kasvamassa. Lontoon EU-Venäjä -huippukokouksessa lokakuussa 2005 solmittiin sopimus, joka vakavasti pyrkii helpottamaan liikkuvuutta EU:n ja Venäjän välillä. "Sopimus viisumikysymyksestä ja takaisin ottamisesta on erittäin tärkeä esimerkki konkreettisesta hyödystä, jota EU ja Venäjä yhteistyöllään voivat saavuttaa kansalaistensa eduksi" (Barroso, 2005). Lontoon huippukokouksessa sovittiin myös eurooppalaisen yliopiston perustamisesta Moskovaan. Samalla kun poliittiset intressit ja talous nostattavat esille kilpailua Venäjän ja EU:n jäsenmaiden välille moni konkreettinen yksityiskohta lähentää Venäjää ja EU-maita. Kaksijakoisuus suhteessa toimivan yhteistyön ja kilpailuasetelman välillä sekoittaa helposti kokonaiskuvan jyvät ja akanat, sekä mahdollistaa tämän päivän EU-Venäjä -suhteen tilan tulkinnan virheellisesti joko negatiiviseksi

tai positiiviseksi.

Venäjän ja Euroopan kahdet kasvot

Venäjän ja Euroopan suhteella on pitkät juuret. Kohtalot ovat kietoutuneet toisiinsa. Venäjä on aina hakeutunut yhteistyöhön Euroopan kanssa. Eurooppaa ovat kiinnostaneet Venäjän laajat luonnonvarat. Tämän päivän Euroopan ja Venäjän välinen suhde on kaikkea muuta kuin mutkaton. Venäjä hakee edelleen valtiollista identiteettiään ja Venäjän ulkopolitiikka on voimakkaasti liitännäinen Venäjän sisäiseen identiteettikeskusteluun. Venäjän riippumattomuuden korostaminen on noussut suosituksi teemaksi ja sen voi myös huomata yleisen mielipiteen suhtautumisessa esimerkiksi Venäjän EU-jäsenyyteen (taulukko kolme). Tätä Venäjän itsenäisyyttä ulko- ja turvallisuuspolitiikassa ovat korostaneet niin presidentti Putin, ulkoministeri Lavrov kuin puolustusministeri Ivanov. Venäjän ulkopoliittinen linja on kuitenkin ollut vakaa ja tulee noudattamaan Putinin kauden jälkeenkin samoja linjoja: Venäjä näkee itsensä suurvaltana, globaalina vaikuttajana eikä tule keskittämään ulkopoliittisia prioriteettejaan vain yhteen ilmansuuntaan tai sitomaan itseään multilateraalisesti EU:n kaltaiseen yhteisöön.

Merkille pantavaa on sekin, että jos Venäjällä on Euroopassa kahdet kasvot niin Euroopallakin on Venäjällä kahdet kasvot: mahdollisuus ja uhka. Danilovin "kaksi Eurooppaa"-määritelmä kuvaa nykytilaa hyvin. Putinin hallinnon "eurooppalainen valinta" tarkoittaa yhteistyötä Euroopan ja EU:n kanssa, mutta tasa-arvoisessa ilmapiirissä, ei niin, että EU:sta sanellaan säännöt. Suurvaltapolitiikka ja -peli ovat ilmeisiä tämän päivän EU-Venäjä -suhteissa. Molemmat osapuolet pyrkivät merkittävään asemaan maailmapolitiikassa, mikä omalta osaltaan, kuten myös talousyhteistyö, ruokkii kilpailija-ystävä-asetelmaa.

Venäjä on eurooppalainen suurvalta ja erilainen eurooppalainen maa. Sen identiteetti eroaa muista Euroopan maista, eikä näin itse Euroopan vaikutusta siten voida nähdä Venäjän

ulkopolitiikassa. Venäjän ulkopoliitikassa ei myöskään voida havaita yhdenkään venäläisen identiteettikeskustelun päälinjan – länsimieliisyyden, euraasialaisuuden tai slavofilisyyden

– olevan hallitseva vaan ulkopoliittika sekoittaa sopivasti kaikkia linjoja reflektoiden syklisesti sisäpolitiikkaa, ulkopoliittikkaa ja turvallisuuspolitiikkaa.

Lähteet

- Arbatova, Nadja (2004), haastattelu, Mosovassa 17.02.
- Barroso, Jose Manuel (2005), Pre-Summit Press release, 30.09, http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/summit_10_05/index.htm
- Carlin, John (2004), All Hail Berlusconi – *The Observer*, 18.01, <http://www.guardian.co.uk/italy/story/0,12576,1126448,00>
- Chizov, Vladimir (2005), Russia-EU Cooperation: The Foreign Policy Dimension – *International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations*, vol.51, issue 5, 134-138.
- Danilov, Dmitri (2005a), Russia-EU Cooperation in the Security Field: Trends and Conceptual Framework. – *Russia and Its Foreign Policy – Influences, Interests and Issues*. Ed. Smith, Hanna. Saarijärvi: Kikumora Publications.
- Danilov, Dmitri (2005b), European Choice of Russia – *International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations*, vol.51, issue 5, 144-158.
- EUCOM, *Document of the European Commission on relations with Russia (COM (2004), 106 09/02/04)* http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/russia_docs/com04_106_en.pdf
- Hopf, Ted (1996), Identity and Policy in Estonia and Uzbekistan – *The Sources of Russian Foreign Policy After the Cold War*. Ed. Wallander, Celeste A. Boulder, Westview Press.
- Holsti, Ole (1992), Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippmann Consensus – *International Studies Quarterly* 36, no.4
- Jackson, Nicole (2003), *Russian Foreign Policy and the CIS – Theories, debates and actions*. London: Routledge.
- Kolstø, Pål (2004), Nation-Building in Russia: A value-oriented strategy. – *Nation-Building and common values in Russia*, Eds. Kolstø, Pål and Blakkisrud, Helge. Oxford: Rowan & Littlefield, 1-27.
- Light, Margot, White, Stephen and Löwenhardt, John (2000), A wider Europe: the view from Moscow and Kyiv – *International Affairs*, vol.76, nr.1, 77-88.
- Lo, Bobo (2002), *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era - Reality, Illusion and Mythmaking*. New York: Palgrave Macmillan.
- Malcolm, Neil (1989), The 'Common European Home' and Soviet European Policy. – *International Affairs*, vol.65, No.4, 659-676.
- Medvedev, Sergei,(1999), Power, Space, and Russian Foreign Policy. – *Understandings of Russian Foreign Policy*. Ed. Ted Hopf. University Park Pennsylvania, Penn State Press.
- Pozdyankov E.,(1993), Russia is a Great Power. – *International Affairs*, vol.39, no.1, Moscow, 3-13.
- Putin, Vladimir (2001), *Vuotuinen liittovaltio puhe, 03.04.* http://www.kremlin.ru/appears/2001/04/03/0000_type63372_28514.shtml
- Putin, Vladimir (2001), *Poslanie Federalno-mu Sobraniju Rossiiskoi Federatsii, 03.04.* Kreml, Moskova. http://www.kremlin.ru/appears/2001/04/03/0000_type63372_28514.shtml
- Putin, Vladimir (2006), *Lehdistötilaisuus 31.01.2006*, Kreml, Moskova. http://www.kremlin.ru/appears/2006/01/31/1310_type63380type63381type82634_100848.shtml
- Putnam, Robert (1998), Diplomacy and Domestic Politics: the Logic of Two-level Games. – *International Organizations*, 42, (3), summer, 427-460.
- Teague, Elizabeth (2005), Citizenship, Borders and National Identity. – *Russia's Engagement with the West – Transformation and Integration in the Twenty-First Century*. Eds. Motyl A., Ruble B. and Shevtsova L. New York: M.E.Sharpe.
- Wittram, Reinhard (1973), *Russia and Europe*. Harcourt Brave Jonanovich, Inc.
- Zigar, Mikhail,(2006), Rossija predstala v luzsem MIDE. – *Kommersant* No.7, 18.01. <http://www.kommersant.ru/doc.html?docId=641487>
- Zimmerman, William (2002), *The Russian People and Foreign Policy – Russian Elite and Mass Perspectives 1993-2000*. Princeton: Princeton University Press.